

оригинални научни рад
достављен: 31. 03. 2023
прихваћен за објављивање: 13. 09. 2023.
УДК 347.621(34)

Вукашин СТАНОЈЛОВИЋ*

ПРАВНА ПРИРОДА И ФОРМА ВЕРИДБЕ У РИМСКОМ ПРАВУ

Апстракт

Веридба се најчешће дефинише као најава или обећање вереника да ће у будућности доћи до склапања брака. У зависности од друштвеног и историјског тренутка, римски законодавци, правници и императори приписивали су јој разнородна својства и последице на живот будућих младенаца. Аутор ће у раду анализирати еволуцију веридбе од обичајног до посткласичног римског права, тачније 380. године, те разматрати питања њене правне природе, форме у којој се морала закључити, постојања рока у коме су вереници морали ступити у брак, као и то да ли су се вереник или вереница могли судским путем приморати на брак.

Рад користи језичко, системско и историјско тумачење текстова: *Ad Aeneidem commentarii X 79, De lingua latina 6.69–72, D.23.1.9, D.23.1.17, D.24.2.2.2, D.45.1.121.1, C.Th.3.5.4–5, C.5.1.1, C.5.17.2.* и историјски метод.

Кључне речи: Римско право. Брак (*matrimonium*). Веридба (*sponsalia*). Стипулација (*sponsio*).

1. УВОД

Уколико желимо да схватимо праву природу веридбе (лат. *sponsalia*) у римском праву и њене импликације на лични живот вереника, морамо претходно разумети римски брак (D.23.2.1). За Римљане, брак је био социјална категорија – хетеросексуална моногамна заједница мушкарца и жене, која је рађала права и обавезе између супружника. Римско схватање брака и брачности било је значајно либералније у односу на данашње. Закључивао се сагласношћу воља (*consensus facit nuptias*) и трајао док она постоји код обе стране (*affectio maritalis*). Његови битни елементи нису били регулисани законом. Са друге стране, постојали су услови који су се морали стећи да би се засновала пуноважна брачна заједница (*iustae nuptiae* или

---

* Асистент, Универзитет у Београду, Правни факултет, vukasinstantojlovic@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9834-161X.

iustum matrimonium), као и форме у којима се уобичајено закључивао. У најстаријем праву, форма је била битан елемент правног посла,¹ којим се истовремено закључивао брак и жена долазила под власт (*manus*) мужа или његовог патерфамилијаса. Слабљењем утицаја патријархалне римске породице и *patria potestas* (*G. Inst.* 1.110–111; *Gellius NA* 3.2.12–13), брак се закључивао сагласношћу воља две стране (*consensus*), док је власт над женом наставила да се заснива у једној од три постојеће форме.

У наставку рада аутор анализира еволуцију веридбе од архаичног до раног посткласичног римског права, тачније 380. године када је хришћанство постало званична – државна религија римског царства (*C.Th.*16.1.2). У фокус истраживања аутор ставља питања њене правне природе, форме у којој се закључивала, рока у коме су вереници морали да ступе у брак, као и то да ли су се вереник или вереница могли приморати на брак.

2. ПОРЕКЛО И ПРАВНА ПРИРОДА ВЕРИДБЕ

Наша сазнања о Риму и праву којим су били уређени друштвени односи његових становника у вековима и деценијама пре Закона XII таблица крајње су оскудна. Покушај реконструкције изворног облика сваке праве установе на основу фрагментарних материјалних доказа прети да нас одгурне у сферу имагинације.² Због

¹ Према Гају, у најстаријем праву постојале су три начина којима се уједно склапао брак и заснивала власт мужа (његовог патерфамилијаса) над женом: *confarreatio*, *coemptio* и *usus* (*G. Inst.* 1.110–115b). Помпоније наводи још један, конклюдентан, начин закључења брака пореклом из обичајног права (*deductio in domum mariti*), који се састојао у увођењу жене у мужевљево кућу (*D.23.2.5*). Верује се да је Август својом реформом брака укинуо *usus* као форму закључења брака (Сарсорино 1943, 93; Катанчевић 2022, 37–47).

² На јужним падинама Квиринала у близини цркве *San Vitale* 1880. године немачки археолог Хајнрих Дресел открио је вотивни предмет тзв. „Квириналску вазу“ или „Дуеносов натпис“ (енг. *Duenos inscription*). Предмет се чува у музеју *Charlottenburg* у Берлину (инв. бр. 30894, 3). Керамичка ваза типа *kernos* највероватније је настала у VII веку пре Христа (неки аутори је смештају у VI / V век Христа) и састоји се од три чаше које су смештене у једнакоугаони троугао, са празном средином, висине 3,5 cm и пречника 4,5 cm. По мишљењима многих, предмет садржи најстарији комплетан натпис на латинском језику који иде с десна на лево око спољних ивица чаша, формирајући траку слова око горње половине закривљених страна, док су њихови врхови окренути ка споља. Текст је груписан у три реда, с тим да је други ред на истом нивоу као и први, а трећи почиње мало после краја првог. Речи нису раздвојене, слова су исте величине, осим првих шест трећег реда (*dvenos*) које су мање и раздвојене од остатка текста. Његова транскрипција је:

(1) IOVESATDEIVOSQOIMEDMITATNEITEDENDOCOSMISVIRCOSIED

(2) ASTEDNOISIOPEITOITESIAIPAKARIVOIS

(3) DVENOSMEDFECEDENMANOMEINOMDVENOINEMEDMALOSTATOD.

Као могући преводи на енглески језик наводе се:

тога треба бити опрезан приликом покушаја одређења конкретног појма и настојати да се обухвати шири контекст у коме је институт настао. Следствено, наш покушај осветљавања изворног облика римске веридбе може бити проблематичан и методолошки споран, тим пре што су текстови на којима заснивамо полазне хипотезе о њеном историјском развоју, карактеру и правној природи настали деценијама и вековима након периода којим започињемо рад. Иако немамо сачуваних извора о веридби из година пре Закона XII таблица, засигурно можемо тврдити да је тада постојала (Watson, 1975, 29). Тако на пример, Тит Ливије пише да је сестра Римљанина Хорација била верена за Курација из града Алба Лонге (Ливије, 2012, 59). Оно што још поуздано знамо је да се *veterum sponsaliorum* закључивала стипулацијом (*sponsio*) у свечаној форми *Spondesne? Spondeo* (*G. Inst.* 3.92; Birks 2014, 53; Mitchell 2016, 400–412) те отуда њен назив *sponsalia* (D.23.1.2³): *Sponde(n) tuam gnatam filio uxorem meo?* (*Varro LL* 6.70). Вереник је био *sponsus*, вереница *sponsa*, а дан веридбе *sponsalis*.⁴ То потврђује Сервије Сулпиције Руф у *De dote* и додаје да се веридба у

(1) *It is sworn with the gods, whence I'm issued: If a maiden does not smile at you / May the gods Jove, Vejove, and Saturn (grant) that Proserpine, to whom they suffer this vase to be despatched, show thee no favour.*

(2) *nor is strongly attracted to you, then soothe her with this fragrance! / unless indeed thou art willing to make thy peace with (or 'make atonement to,' or 'towards') Ops Toitesia.*

(3) *Someone good has filled me for someone good and well-mannered, and not shall I be obtained by someone bad. / Duenos made me (as a curse) against Manus, and let not evil fall to Duenos from me.*

Ваза и њен натпис и даље су загонетка и потпаљују машту археолога, историчара и правника широм света. Тако на пример, само до 1925. године било је тридесет седам хипотеза о значењу текста и намене вазе. Димезил, а касније Симон и Елбој, изнели су хипотезу о томе да је реч о предмету који се полагао у храм као јемсто за закључену веридбу у форми *sponsio*, те да конкретан текст сведочи о праву вереника да отера вереницу из његовог дома, под условом да је девојка и даље невина; ваза је по њиховом мишљењу аутентичан симбол брачног уговора, односно сакралне спонзије. Међутим, аутори су скептични, тим пре што није јасно да ли помиње реч *manus* и како је треба тумачити, те да ли се она наводи у контексту брака са или без мануса. Нејасно је и да ли текст уопште помиње (пред)брачни однос. Симон и Елбој чак тврде да је описан ритуал касније прерастао у брак који се закључивао *usus*-ом (супротно Watson 1976, 265–270). Иако ваљаном и детаљном лингвистичком анализом текста поткрепљују хипотезу да наведено садржи опис архаичне веридбе, закључују да је сваки покушај објашњења натписа у контексту *conuentio in manum* методолошки неодржив и без утемељења. Сматрамо да је хипотеза аутентична и оригинална, али исто тако базирана на тексту чије значење, за почетак, није утврђено. Самим тим, хипотеза је у најмању руку непотврђена. (Simón & Elboj 1996, 213–267; Dumézil 1957, 3–4; Sacchi 2001, 277–344; Martzloff & Machajdíkóvá 2020, 113–137; Gordon 1975, 53–72; Conway 1889, 445–459; https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Negotia/Inscriptio_duenos_CIL.htm, последњи приступ 31. децембар 2022.

³ *Ulpianus libro singulari de sponsalibus: Sponsalia autem dicta sunt a spondendo: nam moris fuit veteribus stipulari et spondere sibi uxores futuras.* <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 22. октобар 2022.

⁴ Приликом избора дана требало је бити веома пажљив, јер се за велики број дана у римском календару сматрало да су баксузни за веридбу и брак (Fayer 2016, 105).

Лацијуму склапала у складу са нормама које су у тим областима важиле до Савезничког рата (*Gellius NA 4.4.2–3*^{5,6}). Део текст овог правника који се односи на веридбу сачуван је у *Noctes Atticae*, граматичара и писца Аула Корнелија Гелија, који додаје да се правник Нерације у *De nuptiis* сагласио са Руфовим ставом (*Gellius NA 4.4.4*). Исто пише и Улпијан (D.23.1.2). Међутим, међу романистима је спорна њена правна природа. Чињеница да се веридба закључивала у архаичној форми стипулације, навела је одређен број аутора на закључак да је веридба у најстаријем праву имала религијски карактер, те да су њена импликације на живот будућих вереника биле уређене нормама *ius sacrum* (Kupiszewski, 1960, 134–135; Fabbrini, 1968, 510; Игњатовић, 2009, 129–130, фн. 8–9⁷). Сматрамо да то није био случај.

2.1. Значај и улога веридбе у римском праву

За разлику од других народа код којих је веридба била иницијална фаза брачног живота будућих супружника и саставни део свадбених обичаја, у Риму то није био случај (Koschaker, 1912, 383–416; Simón & Elboj, 1996, 252). Веридба је била и кроз целокупну историју паганског Рима остала договор, у прво време породица будућих вереника (Fayer, 2016, 103; Simón & Elboj, 1996, 250), касније њих самих, о намери да склопе брак. С тим у вези, сматрамо да се првобитна веридба састојала из договора две породице о правним и економским последицама брака, превасходно

---

⁵ „Онај ко је желео да узме жену“, каже Руф, „тражио је од онога од кога је требало да је добије званично обећање да ће му је дати. Човек који је требало да узме жену за супругу давао је одговарајуће обећање. Тај уговор, заснован на датом и примљеном обећању, назван је *sponsalia* или *веридба*. Након тога, она која је била обећана названа је *sponsa*, а онај који ју је замолио за брак *sponsus*. ...“. Романисти су сагласни да је описани поступак склапања веридбе у Лацијуму практикован и на територији града Рима, тим пре што су Римљани и Латини имали заједничко порекло и што су практично живели у оквиру истог правног поретка (Watson 1967, 12, фн. 1).

⁶ 90. године пре Христа, у току тзв. Савезничког рата, Латиним је са *Lex Iulia de civitate Latinis danda* понуђено римско држављанство.

⁷ Марија Игњатовић брани хипотезу о сакралној природи веридбе тврдећи да је „архаична веридба била један строго религијски римски поступак, правно заштићен али нормама канонског права“, те да о томе сведочи порекло спонзије. Такође додаје: „На самом почетку преткласичног периода, форма брака била је религијске природе. Будући да је чину закључења брака претходила веридба (*sponsalia*), логично је да је и њена форма била религијска.“ (Игњатовић 2009, 129–130, фн. 8–9) – изнети став је без утемељења у изворима. Један од начина на који се брак закључивао – прецизније којим је жена долазила под *manus*, био је кроз религијску церемонију (*confarreatio*), али то није био једини начин на који су младенци ступали у брак, јер се према Гају брак могао закључити и у поступку *coemptio* и *usus* (*G. Inst.* 2.110), као и конклюдентно – *deductio in domum mariti*. Све и да је у архаичном римском праву брак настајао искључиво религијским обредом, то и даље не имплицира да се и веридба склапала на исти начин, тим пре што постоје докази да веридба није била предуслов за склапање брака.

миразу, установљавању мануса и евентуалним последицама кршења договора, то јест неоснованог раскида веридбе. Слично размишља и Вотсон који тврди да је *dotis dictio* првобитно настајао приликом склапања веридбе, односно да је веридба обухватала и договор о миразу. Касније је, од времена Плаута, дошло до раздвајања две правне установе, те се веридба сводила на усмено обећање девојке / младића за брак, након чега би младин патерфамилијас нудио мираз другој страни (Watson, 1967, 58). Уколико се осврнемо на правну традицију других антички народа видећемо да је улога веридбе била да потврди озбиљност намере две породице о склапању брака, као и да одреди вредност веридбеног поклона и висину мираза. Круцијална разлика у односу на Рим огледа се у њеном значају. Код Јевреја је, на пример, веридба (*kiddushin*) била прелиминарни и најважнији елемент склапања брака којом су се уређивала питања будућих брачних односа, давања веридбеног поклона (*mohara*), сагласности оца девојке и мираза, као и организације прославе (Cohen, 1948/1949, 70). Слично као и међу Јеврејима, код античких Грка веридба (*ἐγγύη*) је, према једном схватању, имала конституивно дејство. Њеним закључењем наступале су правне и друштвене последице брака. Такође, за разлику од Римљана, за Грке је жена била објекат права, предмет уговора, чији је циљ био заснивање брачне заједнице (Аврамовић & Станимировић, 2014, 118).

Што се тиче каснијих раздобља римске државе и права, од времена републике највероватније је била део свадбених обичаја који су практиковали виши слојеви римског друштва (Gardner, 1986, 42–43), док о њеном значају у периоду принципата (засигурно и у раном доминату) доста говори утисак Плинија Млађег који је сврстава међу хиљаду и једну ситницу која је бескорисно оптерећивала дане његових савременика (*Plinius Epistulae* 1.9). У последњем веку републике и првом веку принципата, веридба је служила као инструмент за склапање политичких и економских савеза између богатих и моћних породица, како би се успоставила или учврстила пријатељства и обезбедила политичка подршка, што је потом бивало запечаћено браком (Fayer, 2016, 104). Продором источњачких утицаја и учвршћивањем хришћанства у периоду позног домината, веридба и брак су асимиловани (Schulz, 1969, 110).

2.2. Питање сакралности архаичне веридбе

Уколико је, као што тврдимо, веридба у архаичном праву била неформалан договор о будућем браку, намеће се питање због чега је почела да се закључује у форми *sponsio*? Чињеница да је веридба у римском праву необавезна фаза будућег брачног живота, указује да иницијално није била заштићена адекватном санкцијом. У томе се, како верујемо, крије објашњење због чега је почела да се закључује стипулацијом. За разлику од манципације (*mancipatio*), стипулација је у архаичном

праву имала узак домен примене у пракси. Њоме је једна страна обећавала да ће извршити обавезу или противчинидбу у новцу (металу) или јемчити за туђу обавезу (*sponsio*) (Diósdí 1981, 33). Уколико знамо да су право и друштво тог времена и даље на ниском ступњу развоја и да је религија корективни фактор и морална парадигма која намеће обрасце пожељног понашања, те да не постоји јасна граница између *ius* и *fas*, не чуди што је управо *sponsio* осигуравао да ће у догледној будућности веридба прерасти у брак. Тврдњу заснивамо на следећем.

Sponsio је добио име по грчкој речи за либацију *spondé* (σπονδή) – свечано проливање течности (зрневља) на земљу или у посуду на олтару у славу богова током верског обреда. Најчешће се проливала мешавина вина и воде (мирисних уља) или чисто вино, млеко, мед, уље (Scheid 2007, 269; Moede 2007, 165, 168; Belayche 2007, 280; Turcan 2001, 66; Mallory & Adams 2006, 263). Она је најстарији облик стипулације – вербалног контракта којим се склапала веридба, те иако је *sponsio* садржан у корену латинске речи *sponsalia*, то не значи да постоји подударане два појма. *Sponsio*, а не *sponsalia*, највероватније води порекло из *ius fetiale*, па су се због тога стране обавезивале божанству које је било призивано у том моменту.⁸ Имајући у виду да је у најранијем периоду гаранција извршења дуговане чинидбе из стипулације био ауторитет више силе, управо је она, према неким виђењима, санкционисала кршење уговорне обавезе (Zimmermann, 1990, 71; Watson, 2010, 88–90; Kaser, 1984, 49). Како је веридба била неутужив споразум, било је потребно заоденути је у адекватну правну форму која би осигуравала њено извршење. Управо је *sponsio* као религизан чин „посвећивао“ договор две породице и творио формалну обавезу (*promissio*) патерфамилијаса који је обећао сина или ћерку за брак (Simón & Elboj, 1996, 247). Наведено кореспондира Бјондијевом ставу да стипулација није била један од римских контраката, већ римска форма за преузимање обавеза: „*La sponsio non è un contratto, ma il contratto.*“ (Biondi, 1953, 78). У супротном, када не би постојала санкција за кршење преузете обавезе, не би постојао ни правни посао, а договор две стране би се сводио на социолошки феномен без правног дејства (Diósdí, 1981, 34–35).

Да је циљ закључења веридбе у форми стипулације управо био формално обавезивање страна, можемо закључити и из два различита извора. На првом месту, граматичар Сервије у делу *In Vergilii Aeneidem commentarii* пише да су се, у годинама

⁸ Купишевски ставља знак једнакости између спонзије и спонзалије. Према њему, упоредо са развојем спонзије, која спада у домен религије, развијао се институт стипулације, али у оквиру *ius civile*. Временом су се са настанком *legis actio per manus iniectioem*, према мишљењу овог аутора, две установе стопиле у једну. Сматрамо да је став упитан. Уколико имамо у виду да се велики број правних послова закључивао у форми спонзије, изједначавањем *sponsio* и *sponsalia* дошли бисмо до закључка да су сви правни послови, закључени на тај начин, заправо правни прослови *ius sacrum*. Да ли, ако прихватимо аргументе које наводи Купишевски, можемо да тврдимо и да су јемсто или рудиментални облик купопродаје спадали у домен божанског, а не људског права? Да ли се на тај начин анулира и доводи у питање постојање *ius civile* у најстаријем праву? (Kupiszewski, 1960, 135–136).

пре него што је постало уобичајено да се приликом закључења веридбе састављају писане исправе, вереници једно другоме свечано обавезивали и јемчили да ће ступити у брак. Вереник је био онај који обећава и гарантује да ће девојку узети за жену, а вереница она која му је обећана. Давањем свечаног обећања у форми стипулације, чија форма и ауторитет више силе представљају гаранцију извршења дуговане престације, омогућавало је да веридба од неформалног споразума постане утужив правни посао.

Servius, *Ad Aeneidem commentarii* X 79: *legere furari: unde et sacrilegi dicuntur, quia sacra legunt, hoc est furantur: alibi "vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper". gremiis abducere pactas id est sponsas: nam ante usum tabularum matrimonii cautiones sibi invicem emittebant, in quibus spondebant se consentire in iura matrimonii, et fideiussores dabant: unde admissum est ut sponsum dicamus virum a spondendo, et sponsam promissam. ceterum proprie sponderi puellae est: ergo sponsus non quia promittitur, sed quia spondet et sponsos dat. sane exaggeratio est nimia in eo quod ait 'gremiis abducere', tamquam iam uxores.*⁹

Надаље, Марко Теренције Варон (Реатински) у *De lingua latina* даје објашњење речи *spondere*, при чему посредно указују и на особине римске веридбе.¹⁰ Он глагол преводи као *свечано обећати / јавно изјавити*, након чега наводи мноштво правних послова који су настајали у форми стипулације. Као и Сервије, Варон потврђује да је вереник / његов патерфамилијас, приликом свечаног обавезивања јемчио да ће испоштовати дату реч.

Varro, *De lingua latina* 6: 69. *Spondere est dicere spondeo, a sponte: nam id idem valet et a voluntate. Itaque Lucilius scribit de Cretaea, cum ad se cubitum venerit sua voluntate, sponte ipsam suapte adductam, ut tunicam et cetera reiceret. ... 70. Hoc Naevius significat cum ait "consponsi." Si spondebatur pecunia aut filia nuptiarum causa, appellabatur et pecunia et quae desponsa erat sponsa; quae pecunia inter se contra sponsum rogata erat, dicta sponsio; cui desponsa quae erat, sponsus; quo die sponsum erat, sponsalis. 71. Qui sponderat filiam, despondisse dicebant, quod de sponte eius, id est de voluntate, exierat: non enim si volebat, dabat, quod sponsum erat alligatus: nam ut in comoediis vides dici: Sponden tuam gnatam filio uxorem meo? Quod tum et praetorium ius ad legem et censorium iudicium ad aequum existimabatur. Sic despondisse animum quoque dicitur, ut despondisse filiam, quod suae sponsis statuerat finem. 72. A sua sponte dicere cum*

⁹<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0053%3Abook%3D10%3Acommline%3D79>, последњи приступ 28. децембар 2022.

¹⁰ На сличан начин то чини и Секст Помпеј Фест: *Verrius putat dictum, quod sponte sua, id est voluntate, promittatur. Deinde oblitus inferiore capite sponsum et sponsam ex Graeco dicta[m] ait, quod i σπονδής interpositis rebus divinis faciant (Festus De verborum significatione 400. L).* <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=njp.3210107773990&view=1up&seq=514>, последњи приступ 28. децембар 2022.

*spondere, respondere quoque dixerunt, cum ad spontem responderent, id est ad voluntatem rogatoris. Itaque qui ad id quod rogatur non dicit, non respondet, ut non spondet ille statim qui dixit spondeo, si iocandi causa dixit, neque agi potest cum eo ex sponsu. Itaque is quoi dicitur in comoedia: Meministin te spondere mihi gnatum tuam? quod sine sponte sua dixit, cum eo non potest agi ex sponsu.*¹¹

На основу напред наведеног, могло би се закључити да је, у годинама када је дошло до слабљења утицаја религије и јаснијег разграничења *ius* и *fas*, ауторитет више силе престао да буде гаранција извршења дуговане престације. Форма правног посла – *sponsio* остала је иста, али се уместо духовне предвиђа световна санкција. Решење је пронађено у следећем: свака преузета обавеза у форми стипулације постаје утужива у грађанском судском поступку, те би у случају њеног неизвршења, поверилац против дужника имао на располагању *legis actio per iudicis postulationem* којом би уместо девојке захтевао исплату новчаног износа (*G. Inst.* 4.17a.). Од тада, одређени број романиста верује да облигација постаје алтернативна, односно да је гласила или на давање девојке или одређене суме новца. Хипотезу објашњавају тиме да уколико је предмет престације било обећање да се ступи у брак (давање девојке), па вереник / његов патерфамилијас прекрше дату реч, друга страна би остајала „кратких рукава“ (*Varro LL* 6.70; *Servius Ad Aen.* X 79). Аргументи *pro* изнетој хипотези могу лежати у претпоставци појединих аутора да је кршење обавезе из стипулације повлачило искључиво санкцију више силе (Zimmermann, 1990, 71; Kaser, 1984, 49.) или у тврдњи да је у најранијем периоду стипулација *incerta* била неутужива (Buckland, 1921, 431; Kaser 1984, 49). Аргументе *contra* наводи Вотсон. Иако не искључује могућност да је у прво време кршење обавезе из *sponsio* санкционисала виша сила (Watson, 1967, 12, фн. 2; Watson, 1975, 29, фн. 42), категорично одбацује другу претпоставку, јер према његовом мишљењу, не постоје докази да је у најстаријем периоду само обавеза која је гласила на *certa pecunia* била утужива изворном *legis actio per iudicis postulationem*. Због тога аутор сматра да је облигација тек у годинама Закона XII таблица постала алтернативна, јер је то, по његовом мишљењу, моменат у историји када почиње да се учвршћује схватање по коме је свако кршење датог обећања неморално (Watson, 1975, 29–30). Средином републике, када облигација престаје да буде алтернативна, стране су почеле да уз иницијални правни посао уговарају обезбеђење у форми *stipulatio poenae*. На тај начин, отклањала се опасност да би у случају спора судија оштећеној страни досуђивао минимални износ накнаде штете.

Оно што још можемо закључити из текстова поменутих граматичара односи се на неравноправност страна. Како проистиче из њихових навода, активну улогу има вереник / његов патерфамилијас који даје обећање и јемчи за његово извршење, док је

¹¹http://web.documentacatholicaomnia.eu/03d/116_0027,_Varro,_Marcus_Terentius,_De_Lingua_Latina,_LT.pdf, последњи приступ 29. децембар 2022.

улога веренице / њеног патерфамилијаса пасивна;¹² она је обећана за брак и њена воља није релевантна (Fayer, 2016, 103), а њен патерфамилијас на постављено питање: *Sponden tuam gnatum filio uxorem meo?*, одговара (*respondere*) потврдно или одрично (*Varro LL 6.72*) Касније је, не знамо тачно када, положај страна у облигационом односу изједначен, те је веридба почела да се закључује у форми корелативних стипулација: *sponsalia sunt mentio et repromissio nuptiarum futurarum* (D.23.1.1¹³).

Узимајући у обзир до сада наведено, веридбу можемо дефинисати као дато обећање од стране младиног патерфамилијаса будућем младожењи да ће му дати младу за супругу; са друге стране то је и обећање будућег мужа или његовог патерфамилијаса да ће је узети за жену (Kaser, 1984, 287; Novak, 1999, 67; Schulz, 1969, 109). Треба напоменути и да је у архаичном и преткласичном праву веридба имала претежно друштвени значај, без утицаја на *status familiae* вереника (Schulz, 1969, 109)¹⁴. С тим у вези, знамо да вереница није мењала *domicilium* пре склапања брака (D.50.1.32; Lindsay 2009, 20).

3. ЕВОЛУЦИЈА ФОРМЕ ВЕРИДБЕ У РИМСКОМ ПРАВУ

Захваљујући римским писцима, граматичарима и правницима знамо да је веридба изворно настајала у форми стипулације. Оно што не знамо је до када је то било тако. Казер сматра да се већ од периода позне републике веридба није закључивала формалним правним послом (стипулацијом), већ споразумом (*consensus*) две стране (Kaser, 1984, 287)¹⁵. Сматрамо да је тврдња упитна, а као аргументацију наводимо следеће. У Дигестама проналазимо потврду да се у време када је Лабео писао (савременик Октавијана Августа) веридба закључивала само ако је воља два

¹² Купишевски, анализирајући Варонов текст (*Varro LL 6.70*), извлачи закључак да вереник није учествовао у закључењу архаичне веридбе, већ да је то уместо њега чинио патерфамилијас. Његова улога, као и улога веренице, била је пасивна. Његова једина обавеза била је да након церемоније уведе вереницу у кућу (*uxorem ducere*) (Kupiszewski, 1960, 132–133).

¹³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 22. октобар 2022.

¹⁴ Игњатовић је на супротном становишту – „иако се тврди да је *sponsio* у архаичном периоду био само религијског порекла, при чему се није водило рачуна о његовом садржају и крајњем циљу, сматрамо да би било потпуније дефинисати га као обећање дато у религиозној форми које обавезује на извршење услуга имовинске природе.“ Остаје нејасно да ли ауторка мисли на стипулацију (*sponsio*) или веридбу (*sponsalia*), јер је *sponsio* увек означавао дато обећање у форми *spondere*, а не специфичан правни посао, као на пример јемство или веридба (Daube, 1969, 24, фн. 2; Игњатовић, 2009, 132).

¹⁵ Посебно је интригантан и нејасан Игњатовићкин навод да је „Све већа присутност консенсуализма у поступку закључења веридбе довела је до постепеног ишчезавања *sponsija* као форме за закључење веридбе. Тако је веридба, као предбрачни контракт, у класичном периоду, од реалног почела да добија форму консенсуалног уговора.“ (Игњатовић, 2009, 137–138).

лица да се вере јасно изражена речима, а не конклюдентно¹⁶ (довођењем жене у кућу будућег мужа):

D.23.1.9. *Ulpianus libro 35 ad edictum: ... Et semper Labeonis sententiam probavi existimantis, si quidem praecesserint sponsalia, durare ea, quamvis in domo loco nuptae esse coeperit: si vero non praecesserint, hoc ipso quod in domum deducta est non videri sponsalia facta.*¹⁷

Наведени текст је недовољан да бисмо *a priori* одбацили Казерову хипотезу, јер је целисходно запитати се шта значи синтагма *si vero (sponsalia) non praecesserint*. Текст је такве садржине да можемо закључити да „верити се“ у овом примеру има значење *изричито се речима обавезати*, исказати вољу (*expressis verbis*) да до веридбе дође. Проблем је што није јасно да ли воља мора бити изјављена у одређеној форми, на основу чега бисмо закључили да је реч о формалном правном послу (стипулацији) или пак неформално, као споразум две стране. Међутим, уколико Лабеонов став доведемо у везу са Папинијановим текстом, можемо претпоставити да је он имао у виду управо стипулацију. Папинијан расправља да ли је правично приликом склапања веридбе предвидети уговорну казну за случај да будући муж настави и даље да живи са својом конкубином, те изналази да је таква одредба дозвољена, јер је заснована *ex bonis moribus concepta*. При томе, он на самом почетку текста јасно истиче да је реч о додатној стипулацији којом се предвиђа уговорна казна као средство обезбеђења иницијаног правног посла у форми стипулације. Нема сумње да се конкретно питање разматра у контексту намере будуће веренице да закључи веридбу:

D.45.1.121.1. *Papinianus libro 11 responsorum: Stipulationis utiliter interponendae gratia mulier ab eo, in cuius matrimonium conveniebat, stipulata fuerat ducenta, si concubinae tempore matrimonii consuetudinem repetisset. Nihil causae esse respondi, cur ex stipulatu, quae ex bonis moribus concepta fuerat, mulier impleta condicione pecuniam adsequi non possit.*¹⁸

Имајући у виду да је у најстаријем праву веридба настајала формалним правним послом, за њено раскидање вероватно се захтевала одговарајућа контраформа, те тако из конституције цара Диоклецијана од 31. августа 290. године сазнајемо да су *veteres iuris auctores* прописали да фиктивно раскинута веридба не производи правна дејства (C.5.17.3.3).

Усвајањем начела *bona fides* у римском праву и јачањем утицаја *ius gentium*, слаби строги формализам правних послова *ius civile*. Отуда не чуди што се за Улпијановог живота веридба склапала у виду неформалног споразума (D.23.1.4. pr),

¹⁶ Да се веридба није могла закључити конклюдентно потврђују Папинијан и Улпијан (D.24.1.32.27). Јулијан мисли супротно.

¹⁷ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 1. новембар 2022.

¹⁸ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 1. новембар 2022.

без присуства сведока или састављања писане исправе (D.23.1.7. pr), што је према Шулцу била уобичајена пракса (Schulz, 1969, 109; *Servius Ad Aen. X 79*). О њеном неформалном карактеру сведочи и забележен пример да су неки сенатори верили своју децу током дружења на вечери (Du Plessis, 2020, 121). Узрок њеном необавезном карактеру можемо тражити у повлачењу паралеле са новим, „релаксиранијим“ схватањем римског брака, општем тренду напуштања архаичних правних концепата или Павловом мишљењу да је у супротности с начелом *bona fides* закључивати брак под претњом санкције, то јест пристајати на брак само да би се избегло кажњавање (D.45.1.134); вероватно је по среди било сво троје. Да би оснажио њен неформални карактер, Константин у конституцији од 15. јула 335. године предвиђа пољубац (*interveniens osculum*) као гаранцију да ће се брак закључити. Правна дејства пољупца као „залог“ будућем браку огледају се у следећем: ако се пољубе и вереник дарује вереницу, а умре пре него што брак буде закључен, она ће имати право да наследи $\frac{1}{2}$ поклона; али ако се не пољубе, а вереник умре, вереница неће наследити ништа; међутим, ако вереница нешто поклони веренику и умре пре склапања брака, без обзира на то да ли су се пољубили, њени родитељи или блиски рођаци повратиће поклон у целини (C.Th.3.5.6).

Док се закључивала у форми стипулације, услов који се морао испунити да би правни посао настао, је присуство обе стране – будућих младенаца или њихових патерфамилијаса, у тренутку изговарања свечаних речи стипулације D.45.1.1. pr. *Ulpianus libro 48 ad Sabinum: Stipulatio non potest confici nisi utroque loquente: et ideo neque mutus neque surdus neque infans stipulationem contrahere possunt: nec absens quidem, quoniam exaudire invicem debent.*¹⁹ Неформални карактер веридбе омогућио је да се она може склопити без или уз присуство једног од вереника, а поред тога што њихова воља може бити лично саопштена, може се изјавити и посредно преко гласника, писмом или од стране трћих лица (D.23.1.4.1; D.23.1.5; D.23.1.18).

Напослетку, њен необавезни карактер лишен било какве форме имплицира да се исто тако могла и раскинути. Држимо да је закључак исправан. Улпијан каже да отац под чијом влашћу се налази његова ћерка – вереница, може раскинути веридбу тако што да *nuntium remittere* њеном веренику / патерфамилијасу. Дакле, давањем неформалног обавештења веридба се може закључити, али и раскинути (*repudium*) (D.50.16.101.1; D.50.16.191; Buckland, 1921, 112, фн. 8).²⁰ У тексту се истиче и да отац

¹⁹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 22. октобар 2022.

²⁰ Да се веридба могла раскинути у сваком тренутку без икаквих последица мисли и Кункел и додаје да је у случају постојања уговорне казне (у класичном праву), страна могла одбити извршење обавезе путем *exceptio doli*. Уговарање *stipulatio poenae* било је забрањено у посткласичном праву, све до владавине цара Лава VI Мудрог, који ју се дозволио Новелом бр. 18 (Kunkel, 1949, 276; Schulz, 1969, 109–110; Signes Codoñer, 2009, 1–33). Мусуракис пише да лице које раскине веридбу без оправданог разлога или се понаша нечасно трпи инфамију.

не може то учинити уколико ћерка није више под његовом влашћу, то јест да он то не може учинити у њено име. Такође, отац еманциповане ћерке није могао тражити кондикцијом мираз, јер она сама као самовласно лице даје мираз из своје имовине. Међутим, у ситуацији када је отац дао мираз у име своје еманциповане ћерке, али се касније успротиви њеној намери да ступи у брак, без обзира да ли је он касније био склопљен или не, могао је кондикцијом захтевати дато (D.23.1.10).

Потврду да се веридба неформално раскидала и у раном посткласичном праву, даје нам Диоклецијан који конституцијом од 14. априла 293. године прописује да жена може раскинути веридбу и удати се за другога; одлуку потврђује и Константин у својој конституцији (C.5.1.2; C.Th.3.5.4).

D.24.2.2.2. *Gaius libro 11 ad edictum provinciale: In sponsalibus quoque discutiendis placuit renuntiationem intervenire oportere: in qua re haec verba probata sunt: "condicione tua non utor".*²¹

C.5.1.1. *Imperatores Diocletianus, Maximianus: Alii desponsata renuntiare condicioni ac nubere alii non prohibetur.*²²

4. РОК У КОМЕ СЕ БРАК МОРАО ЗАКЉУЧИТИ

Формализам правног посла којим су се двоје вереника обавезивали да *pro futuro* ступе у брак отвара питање да ли је постојао рок (и колико је он износио) у коме је веридба морала да прерасте у брак. Каква је била пракса архаичног права у овом сегменту не знамо. Октавијан Август је 18. године пре Христа донео *Lex Iulia de maritandis ordinibus* којим је покушао да учврсти институцију брака и побољша посрнули римски морал и наталитет. Међутим, како каже Дион, био је принуђен да убрзо након тога ревидира ставове, јер су мушкарци изигравали одредбе закона тако што су дуго остајали у вереничком статусу, често мењали веренице или узимали за веренице девојчице (*Dio HR 54.16.7*). Овај писац и историчар бележи да је принцепс предвидео да се брак морао закључити у року од две године од дана веридбе, док са друге стране Светоније пише да је Август само скратио трајање вереничког статуса (Транквил, 2019, 105). Читајући Гаја може се недвосмислено закључити да обавеза о којој пише Дион није постојала у периоду у коме је он живео. Наиме, он у тексту апострофира да се из оправданих разлога закључење брака може пролонгирати до четири и више година (*et ulterius trahunt*), али не и да је постојала обавеза да се брак склопи у року од једне, две, три или четири године. Он каже да се закључење брака може одложити не само (*non solum*) до једне или две године, већ и дуже од четири

Немамо потврду става у изворима и сматрамо де је он у супротности с виђењем јуриспрудената по коме се веридба раскидала репудијумом (Mousourakis, 2012, 98).

²¹ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 22. октобар 2022.

²² <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 23. октобар 2022.

године, чиме указује да не постоји рок у коме стране морају приступити склапању брака. Оно што је могуће, а за шта немамо потврду, је да Гај опонира увреженом мишљењу или обичају насталом у време Августа по коме се брак закључивао у року од две године, указујући да по среди није императивна норма. Јовановић наводи мишљења Астолфија и Волтера да је реч о интерполацији како би се текст уподобио каснијој царској конституцији (С.5.17.2); ауторка изражава резерве према овом ставу, са којима се можемо сложити (Јовановић, 1994, 88). Такође, Гај истиче да не постоји *numerus clausus* оправданих разлога због којих се склапање брака може пролонгирати, већ *exempli causa* наводи болест обе стране, смрт њихових родитеља, оптужбу за тешко кривично дело или дуго путовање:

D.23.1.17. *Gaius libro primo ad legem Iuliam et Papiam: Saepe iustae ac necessariae causae non solum annum vel biennium, sed etiam triennium et quadriennium et ulterius trahunt sponsalia, veluti valetudo sponsi sponsaevae vel mortes parentium aut capitalia crimina aut longiores peregrinationes quae ex necessitate fiunt.*²³

Да треба бити сумњичав према Дионовим наводима указује и чињеница да је од времена о коме пише до периода у коме пише протекло око двеста година (умро 235. године), као и то да су императори Валеријан и Галијен 295. године предвидели рок од три године након кога је вереница смела да раскине веридбу и да се уда за другог, под условом да у том периоду није закључен брак:

C.5.17.2. *Imperatores Valerianus, Gallienus: Liberum est filiae tuae, si sponsum suum post tres peregrinationis annos expectandum sibi ultra non putat, ommissa spe huius coniunctionis matrimonium facere, ne opportunum nubendi tempus amittat, cum posset nuntium remittere, si praesente eo consilium mutare voluisset.*²⁴

Рок од две године у коме се брак морао закључити након веридбе фигурира тек у раном посткласичном праву на основу две Константинове конституције од 12. априла 332. године:

C.Th.3.5. *IMP. CONSTANT(INUS) A. PACATIANO P(RAEFECTO) P(RAETORIO): 4. Si is, qui puellam suis nubtiis pactus est, (intra) biennium exsequi nubtias supersederit eiusque spatii fine (decur)so in alterius postea coniunctionem puella pervene(rit, ni)hil fraudis ei sit, quae nubtias maturando vota sua diut(ius lu)di non passa est. 5. Patri puellae aut tutori aut curatori aut cui(libet) eius adfini non liceat, cum prius militi puellam despon(deri)t, eandem alii in matrimonium tradere. Quod si intra bi(enni)um, ut perfidiae reus in insulam relegatur. Quod si pac(tis n)ubtiis transcurso biennio qui puellam desponderit*

²³ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 23. октобар 2022.

²⁴ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 23. октобар 2022.

*al(teri) eandem sociaverit, in culpam sponsi potius quam puel(lae r) eferatur, nec quicumque noceat ei, qui post biennium pu(ella)m marito alteri tradidit.*²⁵

4.1. Неизвршавање дуговане престације – може ли се вереник или вереница приморати на брак?

Чињеница да се веридба склапала у форми стипулације – усменог, строго формалног правног посла *stricti iuris*, намеће питање да ли су стране у облигационом односу биле дужне да ступе у брак и након што су се, на пример, предомислиле? Исто тако, можемо се запитати да ли једна од страна, која самовољно одустане од брака, може бити судским путем обавезана да га закључи? Одговор је негативан из два разлога. Први произилази из римског схватања брака – *libera esse debent matrimonia* (Schulz, 1969, 109), а други из чињенице да поверилац из облигационог односа коме дужник није уредно испунио дуговану чинидбу може судским путем захтевати накнаду штете (*reparatio damni*). Од времена Закона XII таблица, утужење обавезе из стипулације остваривало се путем *legis actio per iudicis postulationem* (G. Inst. 4.17a; Watson, 2001, 36–37). Према Сервију Сулпицију свака пресуда је гласила на суму новца (*Gellius NA 4.4.2*), те није било начина да се друга страна принуди на брак, већ би оштећени добијао износ новца, који није био унапред одређен. То је јасно с обзиром на то да је по среди *stipulatio incerti*, те би тужилац увек добијао новчани еквивалент изостале дуговане престације, јер би се сваки неновчани захтев након литисконтестације претварао у одштетни захтев. Касније се за утужење стипулационих потраживања на *incertam rem* користила *condictio incerta* или *actio incerti ex stipulatu*, а судија је морао установити да ли дужник стварно нешто дугује, шта и колико то вреди, али у границама које је одредио претор (*cum taxatione*). Шулиц сматра да је у Цицероново време обавеза постала неутужива (Schulz, 1969, 109), а Вотсон, позивајући се на Плаутова дела, у III веку пре Христа (Watson, 1967, 14–15).

Околност да се веридба у класичном и раном посткласичном праву махом склапала у виду неформалног споразума указује на то да није била утужива (Grubbs, 2002, 104), што резултира да у случају кршења споразума, страна није имала право на накнаду штете. Потврду проналазимо и у двома напред цитираним конституцијама цара Константина (C.Th.3.5.4–5). Из њих произилази да је штетник трпео искључиво моралну санкцију, те да се оштећена страна, конкретно вереница, могла удати за другог након две године од пропале веридбе, како се нико не би подсмевао и ругао њеним брачним заветима. С обзиром на то да није имала процесни механизам којим би утужила вереникову дуговану чинидбу (њен патерфамилијас или тотор), очигледно да јој је једина преостала опција била да се удајом за другог „освети“ несудућеном супругу.

²⁵ <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/>, последњи приступ 23. октобар 2022.

5. ЗАКЉУЧАК

Како се мењао значај и схватање римског брака, тако се мењао и однос према веридби. Развој веридбе почиње у архаичном (обичајном) праву. Верујемо да је иницијално била неутужив и неформалан споразум две породице о условима предстојећег брака, те да је, како би се остварила њена утуживост, почела да се закључује у форми стипулације. У годинама након доношења Закона XII таблица, знамо да је настајала корелативним стипулацијама, као утужив правни посао, којима су се стране обећавале једна другој за брак. Њена еволуција наставља се у преткласичном праву где добија одлике неформалног и неутуживог споразума, који се без икаквих правних и друштвених последица могао раскинути у сваком тренутку. Описане карактеристике веридба је задржала у класичном и раном посткласичном праву. Њен развој завршава се у позном посткласичном праву, где под утицајем источњачких обичаја и хришћанства, постаје обавезујући, *de facto* нераскидив споразум о склапању брака.

Највероватније до Константиновог времена није постојао фиксни рок у коме се брак морао закључити, а вереник или вереница нису могли бити судским путем обавезани на брак. Да би друга страна осигурала и у случају кршења преузете обавеза добила одговарајућу – правичну накнаду, уговарана је *stipulatio poenae*.

ЛИТЕРАТУРА

Аврамовић, С. & Станимировић, В. 2014. *Упоредна правна традиција*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду;

Belayche, N. 2007. *Religious Actors in Daily Life: Practices and Related Beliefs*. Edited by Jörg Rüpke. *A Companion to Roman Religion*. Hoboken: Wiley-Blackwell, pp. 280;

Biondi, B. 1953. *Contratto e stipulatio*. Milano: Giuffrè Editore S.p.A;

Birks, P. 2014. *The Roman Law of Obligations*. Edited by Eric Descheemaeker. Oxford: Oxford University Press;

Buckland, W. W. 1921. *A Text-Book of Roman Law From Augustus to Justinian*. Cambridge: Cambridge University Press;

Varro, M. T. 1938. *De lingua latina*. Cambridge: Harvard University Press;

Gardner, J. 1986. *Women in Roman Law and Society*. Bloomington: Indiana University Press;

Gordon, A. E. 1975. Notes on the Duenos-Vase Inscription in Berlin. *California Studies in Classical Antiquity* 8: pp. 53–72;

- Grubbs, J. E. 2002. *Women and the Law of in the Roman Empire. A Sourcebook of Marriage, Divorce and Widowhood*. London – New York: Routledge;
- Daube, D. 1969. *Roman Law. Linguistic, Social and Philosophical Aspects*. Edinburgh: Edinburgh University Press;
- Degrassi, A. 1957. *Inscriptiones Latinae Liberae Rei Publicae I*. Firenze: La Nuova Italia;
- Sacchi, O. 2001. Il 'Tri-vaso del Quirinale' Implicazioni giuridico-culturali legate alla destinazione/fruizione dell'oggetto. *Revue Internationale des Droits de l'Antiquite* 48: pp. 277–344;
- Diósdí, G. 1981. *Contract in Roman Law: From the Twelve Tables to the Glossators*. Budapest: Akadémiai Kiadó;
- Du Plessis, P. 2020. *Borkowski's Textbook on Roman Law*. Oxford: Oxford University Press;
- Dumézil, G. 1969. La deuxième ligne de l' "inscription de Duenos. *Latomus* 102: pp. 244–255;
- Zimmermann, R. 1990. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. Oxford: Clarendon Paperbacks;
- Игњатовић, М. 2009. *Sponsalia* у римском праву. *Зборник Правног факултета у Нишу* LIV: стр. 129–130, 132, 137–138;
- Јовановић, М. 1994. *Августово брачно законодавство (кадукарни закони)*. Докторска дисертација. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду;
- Kaser, M. 1984. *Roman private law*. Translated by Rolf Dannenbring. Durban: Butterworths;
- Катанчевић, А. 2022. *Преткласични услови узукатије*. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду;
- Koschaker, . 1912. Zur Geschichte der arrha sponsalicia. *ZRG* 33: pp. 383–416;
- Kunkel, W. 1949. *Römische Privatrecht*. Berlin – Heidelberg: Springer;
- Kupiszewski, H. 1960. Das Verlöbniß im altrömischen Recht. *ZRG* 77: pp. 134–135;
- Ливије, Тит. 2012. *Историја Рима од основања града*. Превод Мирослава Мирковић. Београд: Службени гласник;
- Lindsay, H. 2009. *Adoption in the Roman World*. Cambridge: Cambridge University Press;
- Mallory, J. P. & Adams, Douglas Quentin. 2006. *The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World*. Oxford: Oxford University Press;
- Martzloff, Vincent & Machajdíkóvá, Barbora. 2020. La deuxième ligne de l'inscription latine du duenos et l'interprétation du segment noisi (védique nédati, lituanien Niedà, lusitanien Langanidaeigui, Langanitaeco). *Graeco-Latina Brunensia* 25: pp. 113–137;

- Mitchell, P. 2016. On the Legal Effects of Sponsalia. *ZRG* 133: pp. 400–412;
- Moede, K. 2007. Reliefs, Public and Private. Edited by Jörg Rüpke. *A Companion to Roman Religion*. Hoboken: Wiley-Blackwell, pp. 165, 168;
- Mousourakis, G. 2012. *Fundamentals of Roman Private Law*. Berlin – Heidelberg: Springer;
- Novak, A. 1999. Pravni vidiki zakonske zveze v rimskem pravu. *Keria Studia Latina et Graeca* 61: pp. 67;
- Servius, H. M. 1881. *In Vergilii Aeneidem commentarii*. Edited by Georgius Thilo & Hermannus Hagen. Leipzig: Teubner;
- Simón, Francisco Marco & Elboj, Gonzalo Fontana. 1996. Sponsio matrimonial en la Roma arcaica. *Revue Internationale des Droits de l'Antiquite* 43: pp. 213–267;
- Scheid, J. 2007. Sacrifices for Gods and Ancestors. Edited by Jörg Rüpke. *A Companion to Roman Religion*. Hoboken: Wiley-Blackwell, pp. 269;
- Schulz, F. 1969. *Classical Roman Law*. Oxford: Clarendon Press;
- Транквил, Гај Светоније. 2019. *Живот и нарави дванаест римских царева*. Београд: Дерета;
- Turcan, R. 2001. *The Gods of Ancient Rome*. Milton Park: Routledge;
- Fabbrini, F. 1968. Res divini iuris. *Novissimo Digesto Italiano* 15: pp. 510;
- Fayer, C. 2016. *La vita familiare dei romani antich*. Roma: L'Erma Di Bretschneider;
- Festus, Sextus Pompeius. 1913. *De verborum significatu quae supersunt cum Pauli epitome*. Edited by Wallace Lindsay. Leipzig: Teubner;
- Carcopino, J. 1943. *Daily Life in Ancient Rome. The People and the City at the Height of the Empire*. Edited by Henry Rowell. London: George Routledge And Sons Ltd London;
- Signes C. J. 2009. The corpus of Leo's Novels. Some suggestions concerning their date and promulgation. *Subseciva Groningiana* 9: pp. 1–33;
- Conway, R. S. 1889. The Duenos Inscription. *The American Journal of Philology*, 10/4: pp. 445–459;
- Cohen, B. 1948/1949. On the Theme of Betrothal in Jewish and Roman Law. *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 18: pp. 70;
- Watson, A. 1967. *The Law of Persons in the Later Roman Republic*. Oxford: Clarendon Press;
- Watson, A. 1975. *Rome of the XII Tables. Persons and Property*. Princeton – New Jersey: Princeton University Press;
- Watson, A. 1976. The Origins of Usus. *Revue Internationale des Droits de l'Antiquite* 23: pp. 265–270;
- Watson, A. 2001. *The Evolution of Western Private Law*, Baltimore: Johns Hopkins University Press;

Watson, A. 2010. *Comparative Law: Law, Reality and Society*. 3rd Edition. Lake Mary: Vandepias Pub.

АНТИЧКИ ИЗВОРИ

Gaius. *Institutiones*.

Gellius, Aulus Cornelius. *Noctes Atticae*.

Dio, Lucius Cassius. *Historia Romana*.

Iustinianus. *Digesta*.

Iustinianus. *Codex*.

Plinius (Caecilius). *Epistulae* 1.9.

Theodosius. *Codex Theodosianus*.

Vukašin STANOJLOVIĆ

Teaching Assistant, University of Belgrade, Faculty of Law

LEGAL NATURE AND FORM OF BETROTHAL IN ROMAN LAW

Summary

Betrothal is most often defined as an announcement or promise by the fiancés that they will get married in the future. Depending on the social and historical moment, Roman legislators, lawyers and emperors gave it various features and implications for the life of future newlyweds. In the paper, the author analyzes the evolution of betrothal from archaic to post-classical Roman law, more precisely until 380, and considers the issues of its legal nature, the form in which it had to be concluded, the existence of a deadline in which the betrothed had to get married, as well as whether the fiancé and fiancée could be forced to marry.

The paper uses the linguistic, systemic and historical interpretation of the texts: *Ad Aeneidem commentarii* X 79, *De lingua latina* 6.69–72, C.Th.3.5.4–5, D.23.1.9, D.23.1.17, D.24.2.2.2, D.45.1.121.1, C.5.1.1, C.5.17.2. and historical method.

Key words: Roman law. – Marriage (*matrimonium*). – Betrothal (*sponsalia*). – Stipulation (*sponsio*).